

УДК 791.53:061.1(477) "192":331.108

Миславський В. Н.

Харківська державна академія культури

КАДРОВА ПОЛІТИКА ВУФКУ В 1920-ТІ РОКИ

Миславський В. Н. Кадрова політика ВУФКУ в 1920-ті роки. У статті на матеріалі широкої бази маловідомих публікацій в українській та російській пресі 1920–1930-х років висвітлюються процеси формування штату творчих працівників в українському кінематографі у зазначений період. У роботі також аналізується вплив політичної кон'юнктури на кадрову політику Всеукраїнського фотокіноуправління і внесок українських письменників і театральних працівників, що прийшли в український кінематограф у середині 1920-х років.

Ключові слова: історія кіно, УРСР, ВУФКУ, кінопромисловість.

Миславский В. Н. Кадровая политика ВУФКУ в 1920-е годы. В статье на материале широкой базы малоизвестных публикаций в украинской и российской прессе 1920–1930-х годов освещаются процессы формирования штата творческих работников в украинском кинематографе в указанный период. В работе также анализируется влияние политической конъюнктуры на кадровую политику Всеукраинского фотокиноуправления и вклад украинских писателей и театральных работников, пришедших в украинский кинематограф в середине 1920-х годов.

Ключевые слова: история кино, УССР, ВУФКУ, кинопромышленность.

Mislavskiy V. AUPhCA's Personnel Policy in the 1920's. The present article based on numerous little-known publications in the Ukrainian and Russian media of the 1920–1930's deals with the processes of creative staff recruitment in the Ukrainian cinematography of the said period. The article also analyzes the influence of the political conjuncture on the personnel policy conducted by All-Ukrainian Photo and Cinema Administration (AUPhCA) and the contribution of Ukrainian writers and theater workers who were engaged in the Ukrainian cinematography in the 1920's.

Problem statement. Recruitment of creative staff in the Ukrainian cinematography in the 1920's still remains the underexplored chapter in the history of the Ukrainian cinema. Gaps in the history of the Ukrainian cinema mostly have to do with personnel policy conducted by the People's Commissariat for Education of the Ukrainian Soviet Socialist Republic and by All-Ukrainian Photo and Cinema Administration.

Analysis of recent studies and publications. Certain aspects of All-Ukrainian Photo and Cinema

Administration's (AUPhCA's) personnel policy in the 1920's have been covered in some works by the Ukrainian researchers A. Shimon, A. Romitsyn, I. Korniyenko. Therefore, no study has been dedicated specifically to this issue, although it played a prominent role in recruitment of professionals for the Ukrainian cinematography in the 1920's.

Objective of the article. Exploring specifics of AUPhCA's policy in establishing film education in Ukraine in the 1920's.

The Ukrainian Republic needed specialists in various areas of cultural development so desperately that the Council of Peoples Commissars issued a decree requiring rigorous recording of professionals engaged in education and art, including movie actors, directors and other cinema staff: managers of distribution agencies and cinemas, cameramen, technical managers, projectionists, carpenters, laboratory assistants, copyists, testers, managers of shipping departments, forwarders, etc.

However, Ukraine lacked creative manpower capable of setting up film production. AUPhCA decided to involve Russian film specialists with pre-revolutionary experience mostly from Moscow, and in some cases – from Berlin and Paris. Therefore, most directors, operators, artists and actors working in Ukraine at those times were Russians who for whatever reasons failed to find an occupation at film organizations in Moscow. That is why years 1922–1923 can be called a period of Russian movie production in Ukraine.

Year 1926 was a watershed in the history of the Ukrainian cinematography both in terms of quality and quantity. First of all, it should be noted that there was a massive influx of domestic literary forces in the Ukrainian cinematography. This short period when Ukrainian writers joined the Ukrainian cinematography in the capacity of script writers, editors, journalists can be defined as the process of cinematic art Ukrainization.

This upsurge of Ukrainian cinematography observed in 1924 started to gradually lessen in the middle of 1927. On May 28, 1927 Z. Chelmo was removed from office of AUPhCA's president, and A. Shub was assigned to his position. Appointment of Shub to be president of AUPhCA took a toll on the Ukrainian cinematography. As a result of the new personnel policy adopted by Shub, in 1927 five out of 17 authors whose scripts were in use had been invited from RSFSR. Three out of eight directors who joined AUPhCA in 1927 had been invited from RSFSR.

A. Shub held his position as AUPhCA's president for quite a short period – less than one year. Anyway, the situation did not change dramatically with the appointment of a new president of AUPhCA. On the other hand, we should do justice to the new president – under his guidance AUPhCA almost completely ceased engaging specialists from Moscow. In 1928–1930 only two out of 24 directors hired by AUPhCA's film studios were invited from abroad. At the same time, only four Ukrainian writers were engaged. All the 16 operators who joined AUPhCA in 1928–1930 were the graduates of Odessa Cinema College.

Conclusions. Nevertheless, severe shortage of qualified personnel against the backdrop of ever-growing film production volume was a serious problem. Due to deficit of essential cinema specialists in the Ukrainian film production (as well as that of other countries), it was

Рецензент статті: Богданов В. О., доктор мистецтвознавства, професор, Харківський національний університет мистецтв ім. І. П. Котляревського

Стаття надійшла до редакції 21.12.2016

common practice to charge work to allied specialists, which naturally resulted in deterioration of the movies' artistic level.

Research prospects for the given topic. The present study does not claim to be complete. We believe that further scientific research, above all through archives, into AUPhCA staffing with directors and operators of cultural movies and newsreels, is a prospective area for studies.

Keywords: *history of cinema, the USSR, AUPhCA, motion picture industry.*

Постановка проблеми. Однею з малодосліджених сторінок історії українського кіно є процес формування штату творчих працівників української кінематографії в 1920-ті роки. Особливо відчутні білі плями в історії українського кіно, пов'язані з кадровою політикою Народного комісаріату освіти УРСР та Всеукраїнського фотокіноуправління.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Деякі сторони кадрової політики Всеукраїнського фотокіноуправління (ВУФКУ) в 1920-ті роки отримали висвітлення лише в окремих роботах українських дослідників: О. Шимона [36], А. Роміціна [27], І. Корнієнка [18]. Таким чином, дана проблематика не стала предметом окремого дослідження, хоча грала ключову роль у процесі формування штату кіноспеціалістів українського кінематографа в 1920-ті роки.

Мета статті — вивчити особливості політики ВУФКУ з формування штату творчих працівників в Україні протягом 1920-х років.

Виклад основного матеріалу дослідження. Потреба Української республіки у фахівцях на різних ділянках культурного будівництва була настільки гострою, що Раднарком видав спеціальну постанову, згідно з якою оголошувався суворий облік людей, що працювали в освіті та мистецтві, в тому числі артистів екрану, режисерів та інших кінопрацівників: завідувачів прокатними конторами, кінотеатрами, кінооператорів, кіномеханіків, машиністів, лаборантів, копіювальників, завідувачів експедиційними відділами, експедиторів та ін. [22]. Облік проводився губернськими і повітовими відділами народної освіти. Усі, хто підлягав обліку, не мали права вільно залишати службу або переїжджати з місця на місце. Розподіл культпрацівників проводився в порядку трудової мобілізації.

3 березня 1921 року для правильного і плано-мірного використання в державному масштабі культурно-освітніх працівників Раднарком приймає постанову «Про облік Культурно-освітніх працівників» [23]. Постанова зобов'язувала вчителів, артистів, музикантів, художників, режисерів, фотографів, кінопрацівників, які перебували на службі в підприємствах та установах за своєю спеціальністю і не за своєю спеціальністю, з'явитися в місцеве управління з обліку та розподілу робочої сили для заповнення облікових карток. Із моменту оголошення обліку всі працівники освіти і мистецтв не мали права залишати свої місця перебування без спеціального дозволу місцевого Управробсили.

Цей захід мав велике значення для залучення кінопрацівників на службу радянській кінематографії. Однак організаційна робота ще не забезпечувала вирішення головного завдання — створення нової за змістом радянської кінематографії. Але не можна забувати крайньої обмеженості виробничих можливостей кіноіндустрії. Створити фільм технологічно вимагало чималої праці. Тому кожному, навіть свідомо слабкому картини, необхідно було ввести в обіг із користю для справи.

До складу першого правління ВУФКУ входили: колишній голова Всеукраїнського кінокомітету В. Прокоф'єв, що обійняв пост голови правління, секретар правління Дніпровський [31], завідувач фінансово-кошторисної частини І. Розенблат, член правління з липня 1922 до 1923 року, заступник директора Ялтинської кінофабрики, колишній командувач частинами особливого призначення П. Нечес, заступник уповноваженого Левін. Директором усіх кінофабрик ВУФКУ був призначений Г. Тасін [15; 29]. Одеське та Київське відділення очолили М. Капчинський і М. Стародуб відповідно [31; 14]. Велика частина співробітників нового апарату не мала досвіду роботи в управлінні кінематографом. Лише І. Розенблат до революції володів кількома кінотеатрами в Одесі і мав певний досвід роботи в кіно.

Свою роботу ВУФКУ почав зі «збирання» всієї кіносправи України під єдине керівництво, налагодження роботи кінопрокату, кінотеатрів і кінофабрик. Але, як з'ясувалося, не було в наявності сировини, необхідної для організації власного кіновиробництва (кіноплівки, хімікалій), а також кіноустаткування. Стан колишніх павільйонів Д. Харитонова в Одесі, а також І. Єрмольєва і О. Ханжонкова в Ялті виявився гнітючим: пограбоване обладнання, напівзруйновані приміщення. Але, головне, в Україні не було творчих сил, здатних налагодити процес кіновиробництва (переважна частина кінопрацівників покинула Україну в роки громадянської війни).

Керівництво ВУФКУ прийняло рішення запрошувати для роботи в Україні російських кіноспеціалістів із дореволюційним стажем — в основному з Москви, а в деяких випадках із Берліна і Парижа. Таким чином, більшість режисерів, операторів, художників і акторів, які працювали тоді в Україні, були росіяни, що з тих чи інших причин не зуміли знайти собі місця в московських кіноорганізаціях. Тому 1922–1923 роки можна охарактеризувати як період виробництва російських фільмів в Україні.

Із найскравішими представниками російського дореволюційного кіно — режисерами В. Гардіним, П. Чардиніним, Я. Протазановим — велися переговори про співпрацю з ВУФКУ. Однак навіть досвідчені, видатні майстри кіно в ту пору ще цілком перебували під владою старої, звичної методики роботи і у своїй творчості майже неминуче підміняли сутність нових революційних ідей, в кращому випадку, однією лише видимістю цих ідей.

В. Гардін, за повідомленнями преси, в лютому і березні 1922 року проводив підготовчі роботи по зйомці картини «Слюсар і канцлер» за сценарієм А. Луначарського з акторами колишнього театру Кор-

ша [30; 17]. Але, очевидно, закінчити зйомки картини Гардіну не вдалося. Восени Гардін прийняв пропозицію ВУФКУ на зйомку в Україні кількох фільмів [9].

До перших зйомок ігрових фільмів ВУФКУ приступило в Криму в колишньому павільйоні І. Єрмольєва. Очолив зйомки В. Гардін. У них взяли участь оператор Б. Завелев, художник В. Єгоров і актори З. Баранцевіч, І. Таланов і О. Фреліх [4]. Пізніше для роботи був запрошений і оператор Л. Форестьє [3]. За повідомленням преси, ВУФКУ планувало здійснити постановки «Ста відсотків американської крові» в серіях по ще не перекладеному роману Е. Сінклера, «Залізної п'яти» за Д. Лондоном і «Червоної маски» за Е. По. «Таким чином, те, про що досі могли лише мріяти навіть в середовищі російської кінематографії — в Москві, виведено з області проектів, і незабаром одержують життя перші художні картини радянського виробництва», — зазначав оглядач журналу «Театральна Москва» [8]. Паралельно розгорталася робота і на Одеській кінофабриці ВУФКУ. У цей час у штат кінофабрики входили художник І. Суворов, актор М. Салтиков, кінооператори Є. Славинський, Л. Форестьє та інші [24].

До кінця 1922 року кістяк московської кіногрупи поповнили актори Московського Академічного театру В. Валецька і В. Максимов. Також велися переговори з російськими кінопрацівниками за кордоном: І. Мозжухіним, Н. Лисенко, В. Гайдаровим, О. Гзовською і режисером Я. Протазановим [29].

Таким чином, у російську кіногрупу входили В. Гардін, В. Єгоров, Б. Завелев, З. Баранцевіч, О. Фреліх, І. Таланов, а також труп допоміжних акторів, у складі В. Колпашнікова, Абрамова, Л. Негрі та ін. [13]. Що стосується електротехніків, машиністів, реkvізиторів-бутафорів, теслярів і т. д., це були досвідчені фахівці, техніки і робітники, які раніше довгий час працювали на фабриках І. Єрмольєва і О. Ханжонкова.

Процес формування творчого колективу ВУФКУ проходив на тлі боротьби з проявами «дрібнобуржуазної ідеології». 28 жовтня 1922 року за рішенням політбюро ЦК КП(б)У була утворена спеціальна комісія. До складу комісії увійшли секретар ЦК КП(б)У С. Косіор, голова Головополітосвіти С. Діманштейн, а також нарком внутрішніх справ В. Манцев. Із 1923 року починаються масові «чистки» державних установ від «неблагонадійної інтелігенції».

Навесні 1923 року в Україні приїхали для роботи на Одеській кінофабриці досвідчений професіонал — режисер П. Чардинін, актори В. Валецька, М. Панов, І. Худолєєв, С. Кузнецов [10; 28; 33; 34]. У тому самому році було прийнято і нове правління ВУФКУ на чолі із З. Хелмно [7].

Зміна керівництва ВУФКУ була продиктована незадовільною роботою колишнього правління, його відкритим курсом на комерціалізацію кіновиробництва і недостатню ідейну та пропагандистську складову кінокартин. Про це було заявлено на всеукраїнській нараді завгубполітосвіт, що проходила з 7 по 12 травня 1923 року.

1924 року практично все кіновиробництво концентрується на Одеській кінофабриці. ВУФКУ бере курс на виробництво кіножурналу «Маховик», який складався з хронікальних сюжетів і короткометражних фільмів. Улітку 1924 року ВУФКУ укладає річний контракт із режисером театру «Березіль» Л. Курбасом. Разом із Курбасом з ВУФКУ починають співпрацювати «березолівці», режисер О. Перегуда і художник В. Меллер, оператор Д. Фельдман, сценарист і режисер Г. Стабовий, режисер А. Лундін, актори українських театрів М. Заньковецька і Д. Капка, а також актори «Березоля» А. Бучма, П. Долина, В. Василько, Й. Гірняк, С. Шагайда, М. Пилипенко. Таким чином, творчий кістяк співробітників ВУФКУ зміцнюється діячами українських театрів.

Із німецькими фахівцями ВУФКУ почало вести переговори на початку 1925 року [11]. Запрошення до співпраці отримали чотири оператори, два архітектори, два лаборанти і два освітлювачі [20]. У листопаді 1925 року з Німеччини приїхали на роботу до ВУФКУ оператори М. Гольд та Й. Рона, художники К. Гаакер і Г. Байзенгерц, а також лаборант Оцегівський [19; 1; 2].

Разом з іноземцями запрошуються і російські фахівці. З Москви приїжджають режисер і художник В. Баллюзек, художник Н. Альтман, режисер і сценарист Г. Грічер-Черіковер [12], режисер і актор В. Вільнер, режисери О. Анощенко і В. Тюрін. Із Ленінграда приїздять оператори Ф. Веріго-Даровський і В. Лемке.

1926 рік став переломним для української кінематографії в якісному і кількісному відношенні. Перш за все, слід указати на великий вплив у кінематограф українських літературних сил. Для написання сценаріїв запрошуються найяскравіші представники українських літературних кіл: поет М. Бажан, письменники Г. Шкурупій, Г. Еп'ік, М. Панченко, Ю. Яновський, прозаїк і драматург В. Радіш. У режисуру приходять О. Довженко, А. Кордюм і «березолівець» Ф. Лопатинський. Також 1926 рік став стартовим майданчиком для українських операторів, серед яких у першу чергу слід відзначити Д. Демущього, О. Калюжного, М. Бельського, Й. Гудиму. Короткочасний період масового приходу в кінематограф українських письменників в якості сценаристів, редакторів, журналістів можна визначити як процес «українізації» кіномистецтва.

Підйом українського кіно, що намітився в 1924 році, з середини 1927 року починає згортатися. У березні 1927 року виходить у відставку нарком освіти України О. Шумський, який обіймав цей пост із березня 1924 року. Саме Шумський призначив головою правління ВУФКУ З. Хелмна, який зробив чималий внесок у процес «українізації» кінематографа. З березня 1927 року пост наркома освіти обіймає М. Скрипник. У зв'язку з цим призначенням відбуваються зміни і в керівництві ВУФКУ. 28 травня 1927 року З. Хелмна знімають з посади голови правління ВУФКУ, а на його місце призначають О. Шуба (з 11 грудня 1926 року заст. голови ВУФКУ).

Ці кадрові перестановки Скрипник пояснював тим, що керівництво Хелмна, на думку громадськості,

ті, профспілок працівників мистецтв, кінопрацівників і сценаристів, було спрямоване головним чином на вилучення прибутку і поставило ВУФКУ на рейки комерції [25, с. 185].

Однак призначення Шуба головою правління ВУФКУ мало як позитивні, так і, більшою мірою, негативні наслідки для української кінематографії. Після зміщення З. Хелмна ще якийсь час тривають процеси «українізації» кіно. 29 травня 1927 року колегія Наркомосу України затверджує «Резолюцію про художню роботу ВУФКУ», прийняту раніше на кінонаradі під керівництвом попереднього голови правління Хелмна. Суть цієї резолюції зводилася до вжиття рішучих заходів щодо посилення ідеологічного та художнього керівництва постановкою картин і посилення цього напрямку діяльності ВУФКУ новими працівниками, головним чином українськими літераторами та художниками [26]. 14 листопада 1927 року, коли розглядалися підсумки виконання ВУФКУ директив Наркомосу з «українізації», питання запрошення українських письменників на постійну сценарну роботу було одним із головних [35].

Після прийняття правління О. Шуб разом зі своїми однодумцями намагався всіляко знеславити метод керівництва Хелмна. У серпні 1927 року на нараді, присвяченій організації в Києві ТДРК, були заслухані доповіді представників ВУФКУ О. Шуба про курс відомства на тісну співпрацю з кіногромадськістю і Л. Могилевського про розвиток кіногромадськістю в Союзі і ненормальних взаємовідносинах колишнього правління ВУФКУ з українською громадськістю [5].

Усі заходи для «українізації» кінематографа, прийняті Хелмною, на думку його наступника, зводилися головним чином до того, щоб українська кінематографія ставала все більш і більш українською як за змістом, так і за кількістю працівників ВУФКУ. У своїй доповіді «Перспективи української кінематографії» О. Шуб наводив такі цифри: 85 % сценаристів — українці, з 15 картин, вироблених ВУФКУ в 1926 році, шість на українські теми, а дев'ять — на загальні українські теми. У 1927 році з 31 картини 15 — на українські теми. Тематичний план на 1928 рік припускав уже 60 % українських тем. Із 18 режисерів, що працюють на Одеській кінофабриці, половина — українці [21, с. 5].

6 грудня 1927 року на Київській кіноконференції Шуб критикував тих, хто закликав не брати російських режисерів на роботу і забороняти приймати сценарії у російських письменників [21, с. 5]. Також Шуб підкреслював, що власними силами українська кінематографія не зможе забезпечити зростаючі потреби ринку. Чиновник запропонував заповнювати цей дефіцит картинами з інших республік [21, с. 5]. Нова політика ВУФКУ була підтримана на диспуті «Про шляхи української кінематографії» 9 січня 1928 року в Києві, де також із доповіддю виступив Шуб [6].

Нова кадрова політика Шуба призвела до того, що 1927 року з 17 авторів, чії сценарії були в роботі, п'ятеро були запрошені з РРФСР: Є. Валерська, Д. Мар'ян, В. Маяковський, М. Ердман, В. Юрезанський. Українські літератори були представлені

письменниками О. Досвітним, М. Йогансенем, К. Полонніком, М. Яловим.

Із восьми режисерів, що прийшли у ВУФКУ 1927 року, троє були з РРФСР: Б. Глаголін, М. Охлопков, М. Большінцов. Серед українських постановників двоє — випускники Одеського кінотехнікуму: М. Білинський та В. Юнаківський. Режисери П. Долина, М. Шор і О. Соловійов кіноосвіти не мали.

О. Шуб на посту голови правління ВУФКУ протримався недовго — менше року. Але з призначенням нового голови правління ВУФКУ ситуація докорінно не змінилася. Хоча слід зазначити, що практично було припинено залучення до роботи фахівців із Москви. У період 1928–1930 років з двадцяти чотирьох режисерів, які почали працювати на кінофабриках ВУФКУ, запрошених з інших республік було лише двоє: І. Перестіані, запрошений раніше, і М. Шпиківський.

Із трьох авторів сценаріїв лише один був із Москви. Але при цьому і залучених до роботи українських літераторів було всього четверо: поет В. Ярошенко, письменники Г. Брасюк і М. Ятко, драматург О. Корнійчук.

Усі шістнадцять операторів, що прийшли у ВУФКУ в 1928–1930 роках, були виключно випускниками Одеського кінотехнікуму (серед них: Ю. Вовченко, Г. Химченко, М. Топчій).

Висновки. Гостра нестача професійних кадрів на тлі постійно зростаючого обсягу кінотовиробництва була великою проблемою. Через дефіцит необхідних кіноспеціалістів в українському (і не тільки) кінотовиробництві існувала практика доручати роботу фахівцям суміжної професії, що, природно, приводило до зниження художнього рівня картин.

Перспективи дослідження даної теми. Пропонована публікація не претендує на повноту. Перспективними є подальші наукові дослідження, насамперед в архівах, спрямовані, наприклад, на вивчення формування штату ВУФКУ режисерами та операторами культурфільмів і кінохроніки.

Література:

- 1-я Госкинофабрика ВУФКУ // Искусство трудящимся. 1925. № 52. 24 ноября. С. 11.
- 1-я Фабрика ВУФКУ // Новый зритель. 1925. № 47(98). 24 ноября. С. 14.
- Всеукр. фото-кино-управление // Kino. 1922. № 1. 20 октября. С. 36.
- Всеукрфотокино // Фото-кино. 1922. № 1. Октябрь. С. 22.
- ВУФКУ и кинообщественность // Театр, клуб, кино. 1927. № 13(114). 1 сентября. С. 12.
- Диспут про шлях української кінематографії: [Ред. ст.] // Радянське мистецтво. 1928. № 1. 16 січня. С. 15.
- Из доклада зав. ВУФКУ т. Хелмно // Кино-неделя. 1925. № 1(48). 2 января. С. 25.
- Kino: [Ред. ст.] // Театр, литература, музыка, балет, графика, живопись, кино. 1922. № 1. 9 сентября. С. 15.
- Кино: [Ред. ст.] // Театральная Москва. 1922. № 55. 30 августа — 3 сентября. С. 11.
- Кинохроника: [Ред. ст.] // Кино. 1923. № 3(7). Апрель–май. С. 40.
- Кинохроника: [Ред. ст.] // Театр — музыка — кино. 1925. № 2. С. 6.
- Кинохроника: [Ред. ст.] // Театр — музыка — кино. 1926. № 8. 12–18 января. С. 10.
- Кинохроника: [Ред. ст.] // Театр и музыка. 1923. № 1/2(11/12). 5 января. С. 436.

14. Кинохроника : [Ред. ст.] // Театр. 1922. № 7. 12–19 декабря. С. 13.
15. Кинохроника : [Ред. ст.] // Театр. 1923. № 1/2. 13–21 января. С. 7.
16. Кинохроника : [Ред. ст.] // Театр. 1923. № 5/6. 10–20 февраля. С. 12–13.
17. Кинохроника : [Ред. ст.] // Экран. 1922. № 24/25. 14–20 марта. С. 13.
18. Корнієнко І. С. Українське радянське кіномистецтво, 1917–1929: нариси. Київ : Вид-во АН УРСР, 1959. 141 с.
19. На 1 одесской кинофабрике : [Ред. ст.] // Театр — музыка — кино. 1925. № 4. С. 11.
20. Німецькі кіноробітники у ВУФКУ : [Ред. ст.] // Кіно. 1925. № 1. Листопад. С. 27.
21. О. Ш[уб]. Перспективи української кінематографії // Культура і побут. 1927. № 48. 17 грудня. С. 4–5.
22. «Об учете культурно-просветительных работников». Постановление СНК УССР от 19 февраля 1921 г. // Культурне будівництво в Українській РСР. Київ, 1959. С. 89–90.
23. Об учете культурно-просветительных работников: Постановление СНК УССР от 8 марта 1921 г. // Збір законів і розпоряджень Робітничо-селянського уряду України. Харків, 1921. Ч. 3. 15 лютого — 3 березня. Ст. 77.
24. Одесса : [Ред. ст.] // Кино. 1922. № 2. 15 ноября. С. 33.
25. Пути кино. Первое всесоюзное партийное совещание по кинематографии / под ред. Б. С. Ольховского. М. : Театропечать, 1929. 266 с.
26. Резолюція по доповіді ВУФКУ про господарчий та фінансовий план на 1926/27 р. : Витяг з протоколу Колегії НКО УСРР № 28 від 18 жовтня 1927 р. // Бюлетень Наркомосвіти. Харків, 1927. № 43(79). 1–5 листопада. Арт. 654.
27. Роміцин А. А. Українське радянське кіномистецтво : нариси / А. А. Роміцин. К. : Вид-во акад. наук УРСР, 1959. 227 с.
28. У екрана : [Ред. ст.] // Силуэты. 1923. № 13. С. 14.
29. Хроника кино : [Ред. ст.] // Календарь искусств. 1923. № 4. 31 января. С. 15
30. Хроника кино : [Ред. ст.] // Экран. 1922. № 21. 14–21 февраля. С. 13.
31. Хроника : [Ред. ст.] // Кино. 1922. № 1. 20 октября. С. 38–39.
32. Хроника : [Ред. ст.] // Кино. 1922. № 2. 15 ноября. С. 33.
33. Хроника : [Ред. ст.] // Театр и музыка. 1923. № 25. 5 июня. С. 859.
34. Хроника : [Ред. ст.] // Театр и музыка. 1923. № 26. 12 июня. С. 891.
35. ЦДАВО України. Ф. 166. Оп. 7. Спр. 251. Арк. 21, 22 зв.
36. Шимон А. А. Страницы биографии украинского кино. М. : Искусство, 1974. 152 с.
11. *Kinokhronika* [Newsreel]. *Teatr-muzyka-kino — Theatre-Music-Cinema*. (1925). 2, 6. [In Russian].
12. *Kinokhronika* [Newsreel]. *Teatr-muzyka-kino — Theatre-Music-Cinema*. (1926). 8, January 12–18, 10. [In Russian].
13. *Kinokhronika* [Newsreel]. *Teatr i muzyka — Theatre and music*. (1923). 1/2(11/12), January 5, 436. [In Russian].
14. *Kinokhronika* [Newsreel]. *Teatr — Theatre*. (1922). 7, December 12–19, 13. [In Russian].
15. *Kinokhronika* [Newsreel]. *Teatr — Theatre*. (1923a). 1/2, January 13–21, 7. [In Russian].
16. *Kinokhronika* [Newsreel]. *Teatr — Theatre*. (1923b). 5/6, February 10–20, 12–13. [In Russian].
17. *Kinokhronika* [Newsreel]. *Ekran — Screen*. (1922). 24/25, March 14–20, 13. [In Russian].
18. Korniyenko, I. S. (1959). *Ukrainske radyanske kinomystetstvo, 1917–1929 : narysy* [Soviet motion picture art in Ukraine, 1917–1929 : Essays]. Kyiv: Vyd-vo AN URSS. [In Ukrainian].
19. *Na 1 odesskoy kinofabriki* [Visiting the first Odessa film studio]. *Teatr-muzyka-kino — Theatre-Music-Cinema* (1925). 4, 11. [In Russian].
20. *Nimetski kinorobitnyky u VUFKU* [German cinema workers at AUPhCA]. *Kino — Cinema* (1925). 1, November 27. [In Ukrainian].
21. Shub O. (1927). *Perspektyvy ukrainskoi kinematografii* [Prospects of the Ukrainian cinematography]. *Kultura i pobut — Culture and Life*, 48, December 17, 4–5. [In Ukrainian].
22. “*Ob uchete kulturno-prosvetitelnykh rabotnikov*”. *Postanovlenie SNK URSR om 19 fevralya 1921 g.* [“On recording of cultural and educational workers.” Regulation of the Council of People’s Commissars of the Ukrainian SSR dated February 19, 1921]. *Kulturne budivnytstvo v Ukrainiskiy RSR — Cultural advancement in the Ukrainian SSR*. (1959). Kyiv, 89–90. [In Russian].
23. *Ob uchete kulturno-prosvetitelnykh rabotnikov: Postanovlenie SNK URSR ot 8 marta 1921 g.* [On recording of cultural and educational workers: Regulation of the Council of People’s Commissars of the Ukrainian SSR dated March 8, 1921]. *Zbir zakoniv i rozporядzhen Robitnichо-selyanskogo urядu Ukrainy — Collection of laws and regulations of the Workers’ and Peasants’ Government of Ukraine*. (1921), Ch. 3, February 15 — March 3, St. 77. [In Russian].
24. *Odessa* [Odessa]. *Kino — Cinema*, (1922), 2, November 15, 33. [In Russian].
25. Olkhovskiy, B. S. (Ed.) (1929). *Puti kino. Pervoe vsesoiuznoe partiynoe soveshanie po kinematografii* [Pathways of the cinema. First All-Union party meeting on cinematography]. Moscow: Teakinopechat. [In Russian].
26. *Rezoliutsiia po dopovidi VUFKU pro gospodarchyi ta finansovyi plan na 1926/27 r. : Vytяg z protokolu Kolegii NKO USRR № 28 vid 18 zhovtnya 1927 r.* [Resolution on AUPhCA’s report on the Economic and Financial Plan for years 1926/27 : Extract from the minutes of the College of the People’s Commissars for Education No. 28 dated October 18, 1927]. *Buletен Narkomosvity — Bulletin of the People’s Commissariat for Education*. (1927). Kharkiv, 43(79), November 1–5. Art. 654. [In Ukrainian].
27. Romitsyn, A. A. (1959). *Ukrainske radyanske kinomystetstvo* [Soviet motion picture art in Ukraine]. Kyiv : Vyd-vo akad. nayk URSS. [In Ukrainian].
28. *U ekrana* [At the screen]. *Siluety — Silhouettes*, (1923), 13, 14. [In Russian].
29. *Khronika kino* [Cinema chronicle]. *Kalendar iskusstv — Calendar of Arts* (1923), 4, January 31, 15. [In Russian].
30. *Khronika kino* [Cinema chronicle]. *Ekran — Screen* (1922), 21, February 14–21, 13. [In Russian].
31. *Khronika* [Chronicle]. *Kino — Cinema* (1922a), 1, October 20, 38–39. [In Russian].
32. *Khronika* [Chronicle]. *Kino — Cinema* (1922b), 2, November 15, 33. [In Russian].
33. *Khronika* [Chronicle]. *Teatr i muzyka — Theatre and Music* (1923a), 25, June 5, 859. [In Russian].
34. *Khronika* [Chronicle]. *Teatr i muzyka — Theatre and Music* (1923b), 26, June 12, 891. [In Russian].
35. *TsDAVO Ukrainy* [TsDAVO of Ukraine]. F. 166. Op. 7. Spr. 251. Ark. 21, 22 zv.
36. Shymon, A. A. (1974). *Stranitsy biografii ukrainskogo kino* [Pages from the biography of Ukrainian cinema]. Kyiv : Mystetstvo. [In Russian].

References: